УДК 811.161.2'373.2

А. М. Кайдаш, А. С. Андрущенко

Семантичний аспект загальних жіночих назв у прозі Люко Дашвар

У статті досліджено семантичний аспект фемінітивів, які складають значну мікросистему лексичного рівня мовної організації прозових творів Люко Дашвар. Багатий фактичний мовний матеріал погруповано за різними ознаками, що дало змогу окреслити значну кількість лексико-семантичних полів. Більшість номінацій уживаються в різних творах письменниці, але виявляють свою специфіку відповідно до мовного оточення. У статті також розглянуто вплив семантичних відтінків значеннєвої структури номінацій осіб жіночої статі на експресивне забарвлення художнього контексту.

Ключові слова: семантика, лексико-семантичне поле, семантична структура, фемінітив, феміносистема, ідіостиль, художнє мовлення.

В статье исследовано семантический аспект феминитивов, которые составляют значительную микросистему лексического уровня языковой организации прозаических произведений Люко Дашвар. Богатый фактический языковой материал сгруппирован по разным признакам, что позволило очертить значительное количество лексико-семантических полей. Большинство номинаций употребляются в разных произведениях писательницы, но проявляют свою специфику соответственно языковому окружению. В статье также рассматривается влияние оттенков семантической структуры номинаций лиц женского пола на экспрессивную окраску художественного контекста.

Ключевые слова: семантика, лексико-семантическое поле, семантическая структура, феминитив, феминосистема, идиолект, художественное мышление.

The article deals with the semantic aspect of feminitives which make the essential microsystem of the Luiko Dashvar's prose linguistic organization at the lexical level. The rich factual language material is divided into groups according to different features. It makes possible to define a considerable number of lexico-semantic aspects. The bigger part of these names are mentioned in different works of the writer, but they are specific according to the context.

The influence of the choice of female denominations on the emphatic colouring of the belles-lettres text is also studied in this article.
Female images in Luiko Dashvar's idiolect are of different types according to their inner moral characteristics. This causes the choice of linguistic means for the most exact description of characters' personal nature. There are stylistically marked units which are realized in the context implicitly and explicitly.
The main functions of feminitives such as nominative, expressive, emotionally-evaluative are also defined and analyzed in this article. The author tries to prove that feminosystem is an important creative stylistic component of the lingval structure of Luiko Dashvar's belles-letters style text.
Key words: semantics, lexico-semantic aspect, semantic structure, feminitive, feminosystem, idolect, belles-lettres style speech.

Однією з підсистем лексичної парадигми української мови на позначення осіб є найменування жінок. Назви осіб чоловічої і жіночої статей утворюють досить відкриту й динамічну мікросистему передовсім тому, що значною мірою залежать від позамовних чинників. На сучасному зрізі української мови група жіночих номінацій дуже розширилася, збагатилася новими лексемами. В українській мовознавчій науці маскулінні і фемінні номінації становили об'єкт досліджень А. Бурячка, І. Ковалика, П. Білоусенка, В. Німчука, І. Фекети, М. Брус, С. Семенюк. Більшість учених акцентує на словотвірних можливостях аналізованих слів. Комплексних студій фемінітивів в українському мовознавстві не представлено. Тому актуальним видається вивчення семантичних, стилістичних, структурних особливостей феміносистеми української мови. У своїй статті ми спробували окреслити семантичний обрій назв на позначення осіб жіночої статті, які ми дібрали з творів сучасної української письменниці Люко Дашвар. Ідіостиль прозаїка характеризується великою кількістю вживаних фемінітивів. Так, це назви на позначення:

1) родинних стосунків: *мама, матінка, матуся, мамка, маманя, доня, донька, донечка, кровиночка.*

Приклади: "– *Мама* веліла бігти геть… – прошепотіла Катерина" [3, с. 196]; "*Мамка* аж прокинулася. – *Доню*, а чого це ти досі не спиш?" [3, с. 6]; "*Маманя* товар тягала, а я бачу – мужики товчуться коло одного дядька" [3, с. 55]; "– Хай дівчата збирають, а я помию, – *донька* їй" [3, с. 95]; "– Ні, я шукатиму". "В мене *донька* вдома все зробить [3, с. 68]; "Спати ляжу – *донечка* перед очима" [3, с. 93]; "Хтось ще знає, де моя *кровиночка*…" [3, с. 189].

Експресивне забарвлення художнього контексту реалізується через уживання суфіксів – пестливих або згрубілих: "– *Матінко*, та що ж це робиться?" [3, с. 190]; "Навіть *матусі*, а вона ж у мене найкраща" [3, с. 128]; "– *Матусю* … ким мені стати, щоб так не жити?.." [3, с. 51]; "– Не піду. *Маманю* понесло за село до покинутих будинків, веліла мені в хаті прибрати" [3, с. 106];

2) соціальних стосунків: *подруга, подружка, наречена, дружина, жінка ['дружина'], сусідка, коханка, тітка, баба ['жінка'], вдова, пані.*

Приклади: "Людка глянула на русяву довгокосу *подругу*" [3, с. 15]; "– Гей, *подружко*! Що з тобою? – аж злякалася" [3, с. 152]; "Таж Катерина твоя – *наречена*. А плаття ж у неї…" [3, с. 145]; "– Ой ти, дівчино, з горіха зерня… – ридаючим різноголоссям підспівує вся Килимівка, аж доки Степанова *дружина* Маруся, що у Килимівці вчителює, не схаменеться" [3, с. 10]; "Романова *жінка* Раїса якраз капусту шаткувала: на столі гора порубаних качанів, на підлозі – ще голівок із тридцять" [3, с. 19]; "– А скажи-но, *сусідонько*, за віщо ти мого друзяку Ромчика зі світу зжити хочеш, паскудна твоя натура?!" [3, с. 41]; "– Та ні… то я так, – відповіла слухняна *коханка*" [3, с. 168]; "*Тітка* Раїса до мамки з татком приходила двадцять гривень позичити" [3, с. 45]; Тільки *баби* каструлі миють, недоїдки збирають [3, с. 95]; "– Професор медицини, *вдова* академіка Вербицького" [2, с. 11]; "Каже: "Прекрасне печиво, добра *пані*!" [2, с. 13].

Це лексико-семантичне поле містить іменник *баба* на позначення особи жіночої статі, набуваючи згрубілого відтінку під упливом розмовного мовлення, наприклад: Чоловіки будуть далі шукати, а *баби* – по хатах [3, с. 68];

3) осіб жіночої статі за віком: *дитина, дитинка, дівчина, дівчинка, дівча, дівка, малолєтка, діва, баба, бабка*.

Приклади: "– *Дитино* ти моя золота. Ну, зроби ... Зроби, якщо так" [3, с. 26]; "Та нянька побризкала Ліді в обличчя холодною водою, обійняла, зашепотіла: – *Дитино*, не дратуй матері" [2, с. 24]; "– Підводься, *дитинко*" [2, с. 24]; "– Щоб шанівська *дівчина* на поганих килимівських заглядалася! Та ніколи!" [3, с. 34]; "Ти зараз зосередься, *дівчинко*!" [2, с. 22]; "Вона так раділа, що няньці Ангеліні часом вартувало нервів відігнати *дівчинку* від немовляти" [2, с. 38]; "Роман *дівча* до себе притулив, волосся русяве цілує і … від щастя сльози котяться" [3, с. 45]; "– Дядько Роман казав, що треба трактора терміново зібрати, – ляпнула *дівка* і язика прикусила" [3, с. 7]; "У дзеркало гляне й зітхне: одне слово – *малолєтка*" [3, с. 9]; "І вже хотіла щось відповісти, та у вітальню ввалилася нянька Ангеліна –

кругла, як гарбуз, сорокап'ятирічна стара *діва*" [2, с. 12]; "– У діда єдиний варіант вижити – відіслати *бабу* в далеку путь, – спокійно відповідав Платон" [2, с. 41]; "За фермою – глиняна мазанка глухої *бабки* Килини, і другу дорогу ще видко серед будяків – не тому, що шанівці полюбляють ходити до розтрощеної будівлі та згадувати добрі часи, а тому що дня не минає, щоби хтось із них не завітав до *баби* Килини" [3, с. 10].

Це лексико-семантичне поле об'єднує лексеми з полярною семантикою. Так, позитивну модальність репрезентують назви *дитинка, дівчинка*; а негативну – *дівка, малолєтка, баба*;

4) роду занять, професії: *однокласниця, учениця, вчителька, бізнесменка, фельдшерка, колгоспниця, лікар, лікарка, віщунка, няня, нянька, виховательна, медсестра, доярка, поетеса, домогосподарка, півчі.*

Приклади: "У школі кажуть, всіх *однокласниць* устигли перемацати, а може, й того більше" [3, с. 8]; "А непогана я *учениця*!" – думала…" [3, с. 187]; "Чи може, у *вчительки* Марусі просто голос грізний, бо після її слів пісня гасне і село німіє" [3, с. 10]; "Я б тій Тамарці-*бізнесменці* всі патли повискубувала" [3, с. 7]; "Життя тліє на єдиній кривенькій вулиці Імені Леніна: до неї з двох боків притулилися півтора десятка домів, Тамарчин кіоск, постамент, на якому колись гіпсова *колгоспниця* з гострим серпом стояла в позі ніндзя" [3, с. 11]; "– Та вона *лікарем* буде, не інакше… – мамка сміється" [3, с. 7]; "– Хай. Я … просто так. Така ви *віщунка* … не страшна. Добре у вас" [3, с. 25]; "– *Няня* трохи допомагала…– не змогла збрехати, та впродовж обіду Стас якось дивно і насторожено поглядав на Ліду" [2, с. 13]; "А я *лікарку* затримаю" [2, с. 14]; "*Виховательна*…Лариса Дмитрівна… Така тепла" [2, с. 15]; "На шум із кухні вибігла *нянька* Ангеліна" [2, с. 24]; "Ліда теж стане *лікарем* і обов'язково вилікує брата, а зараз буде *медсестрою* при мамі-*лікарі*, бо мама, певно, точно знає, як лікувати Платона" [2, с. 40]; "Під вечір "учені люди" могли тільки кліпати очима та слухати оповіді Мануїловича про одну *доярку*, яка колись на рекорд пішла, добу доїла, вже корови від неї сахалися, а вона засинала і все руками коров'ячі дійки шукала" [3, с. 84]; "*Поетеса* мала" [3, с. 98]; "А скоро батько-професор із мамою-*домогосподаркою* й самі до Києва перебралися" [3, с. 84]; "Катерина з Людкою пленталися позаду всіх і за розпорядженням Залусківського тягли важкі торби з харчами для батюшки й тіток-*півчих"* [3, с. 80];

5) жінок за зовнішніми ознаками: *королева, русалонька, красуня.*

Приклади: "– М-м-м-м! Людка! Ти просто *королева*. І красива, і розумна" [3, с. 28]; "– Дитино золота! *Русалонько*… [3, с. 31]; – Катю, донечко! Вставай, спляча *красуне*" [3, с. 32]; "Крім того, до філармонії мали припхатися з десяток університетських викладачів, і Крупці дуже кортіло, щоб вони повмирали від заздрощів, дивлячись на *красуню*, яка поряд із ним" [3, с. 194]. Лексеми цієї семантичної групи в проаналізованих нами романах створюють позитивну експресивну тональність художнього тексту;

6) жінок за внутрішніми рисами: *підлиза, базікало, брехуха, розумниця, істеричка, жертовниця, раба, стерва, егоїстка, жебрачка, полонянка, тваринка.*

Приклади: "– Ой, доню, яка ж ти в мене *підлиза*, – мамка сміється, а очі сумні" [3, с. 34]; "– От ти *базікало*! – Степан потягся до акордеона" [3, с. 36]; "– *Брехуха*! *Брехуха*! – верещить Ничипориха" [3, с. 141]; "Ти ж у нас *розумниця*" [2, с. 24]; "Як невихована *істеричка* без краплі здорового глузду…" [2, с. 25]; "*Жертовниця*" [2, с. 33]; "Як була так і лишилася *рабою* Іветтиною" [2, с. 33–34]; "– Ти… Ти, старе *стерво*, в усьому винна! – зі стогоном" [2, с. 34]; "Кареніна – *егоїстка*, не здатна вгамувати чужий біль…" [2, с. 41]; "Як божевільна *жебрачка*! Як *полонянка*! Як *тваринка*!" [2, с. 17]. Більшість фемінітивів цієї групи відображають негативні риси характеру чи темпераменту героїнь Люко Дашвар;

7) за походженням: *західнячка, росіянка.*

Приклад: "Зоряна Шошак, витончена *західнячка* з дипломом Львівського медуніверситету…" [2, с. 27]; "– А мне тут нравится, Богдан, – втихомирювала професорську гординю дружина-*росіянка*" [3, с. 84].

Отже, феміносистема мовної тканини художніх творів Люко Дашвар представлена різними лексико-семантичними полями, що дозволило письменниці багатогранно показати жіночі образи, тонко й майстерно виписати внутрішньо-психологічні регістри своїх героїнь. Художнє мовлення авторки романів – лауреатів і дипломантів конкурсу "Коронація слова" – є експресивно наснаженим і стилістично увиразненим, що помітно також і в дібраній феміносистемі.

Література

1. Брус М. П. Фемінітиви в художній мові Олександра Олеся / М. П. Брус // Вісник СумДУ. Серія "Філологія". – 2008. – № 2. – С. 19–24.

2. Дашвар Люко. Мати все / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2010. – 336 с.

3. Дашвар Люко. Село не люди / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2007. – 270 с.

4. Семенюк С. Запозичені форманти в іменниках з модифікаційним значенням жіночої статі (кінець XVIII – початок XXI ст.) / Світлана Семенюк // Українська мова. – 2009. – № 2. – С. 14–20.

5. Фекета І. І. Жіночі особові назви в українському усному літературному мовленні / І. І. Фекета // Мовознавство. – 1968. – № 5. – С. 72–75.

6. Фекета І. І. Особливості творення назв осіб жіночої статі / І. І. Фекета // Українська мова і література в школі. – 1974. – № 4. – С. 77–79.